

МИСИЈА РАВАНИЧКИХ КАЛУЂЕРА У РУСИЈИ 1693. ГОДИНЕ

Апстракт: Током читавог XVII и почетком XVIII века, односи Српске православне цркве и руске државе пролазили су кроз посебну фазу, чија је главна карактеристика лежала у политичко-дипломатском аспекту поменутих односа и веза. Врхунац ове фазе био је достигнут у периоду трајања Бечког рата (1683-1699), а одлазак изасланства манастира Раванице у Русију, 1693. године, представља један од најзначајнијих и најзанимљивијих детаља поменутог вида српско-руских односа.

Поход великог везира Кара Мустафа-паше на Беч 1683. године, представљао је почетак тзв. „Бечког рата”, као и последњи велики покушај Турске да продре дубље у средњу Европу. Бечка војна посада успела је да издржи двомесечну опсаду, до доласка пољске војске коју је предводио лично краљ Јан Собјески. Удружена аустро-пољска војска поразила је Турке под Бечом, 12. септембра 1683. године, после чега је уследила хабсбуршка офанзива у северозападној Угарској.¹

Следеће године (5. марта 1684), Хабсбуршка Монархија, Млетачка Република и Пољска, склопиле су *Societas offensivi et defensivi belli* (војни савез) против Турске, познатији као *Света лига*. То је довело до ширења ратних сукоба, јер су од тада савезници почели да нападају Турке на разним бојиштима (северна Угарска, Далмација, Мореја, Молдавија, Подолија). Аустријанци су, 1684. године, привремено продрли чак до Будима, али су прве трајније успехе постигли у наредне две године, када су заузели читаву горњу Угарску (1685), Печуј, Сегедин и коначно, Будим (1686). После велике победе над Турцима код Харшања, 12. августа 1687. године,² хабсбуршкој војсци био је отворен пут ка Београду и Србији.

У међувремену, у рат хришћанских сила против Турске укључила се и Русија. Један од њених главних стратешких циљева, било је заузимање Крима, тачније, уништење татарског *Кримског Ханата*. Успостављањем војне контроле над северном обалом Црног мора, Русија би дефинитивно отклонила сваку опасност од могућих турско-татарских упада у унутрашњост Русије (ка Волги и Каспијском језеру). Истовремено, евентуално освајање кримског полуострва, дало би Русији снажан ослонац за потпунију контролу над Малом Русијом (Украјином), као и могућност за *будућу експанзију ка балканским просторима* и учинило сасвим извесним њено директно и чврсто повезивање са подунавским војводствама (*Влашка и Молдавија*), Србима, Бугарима и Грцима. Због намере да се окрене остварењу ових стратешких циљева, Русија је потписала мир с Пољском, 1686. године,³ после чега је приступила Светој лиги.

¹ Одмах после битке под Бечом, хабсбуршки цар Леополд I понудио је мир Турцима, али је велики везир то одбио, што је довело до даљег наставка рата. Вид. *Ратови и устанци 1683-1699 године. Сеоба Срба. Ђорђе Бранковић* (Гадић), у: *Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, 763.

² О овој бици опширније вид. Н. Самарцић, *Битка код Харшања 1687. године, у европској историји*, ИЧ 35, Београд 1988, 75-87.

³ Русија је водила рат с Пољском (1654 - 1667) због намере да припоји Малу Русију, где је још од 1648. године буктао козачки устанак (*Богдан Хмељницки*) против Пољске. Овај руско-пољски рат био је окончан *споруазумом у Андрусову*, 1667. године. Том приликом, Русија је добила источни део Мале Русије и Кијев, а над запоршким козацима била је уведена заједничка пољско-руска контрола (управа у *Запорошкој Сечи*).

Поред непосредних противника, Турака и Татара, највећу опасност по руске интересе представљала је потенцијална експанзија Хабсбуршке Монархије у Подунављу и југо-источној Европи. Аустријско освајање поменутих подручја одсекло би Русију од балканских православних народа и пружило ослонац католичкој Пољској да учврсти своју власт у западном делу Мале Русије, али и да прошири свој утицај на Молдавију.

Своје активно учешће у Бечком рату, Русија је започела нападом на Крим, 1687. године, који је предводио кнез Василије Голицин. Иако је у овом походу учествовао велики број руских војника (преко 100 000), руски војсковођа претрпео је пораз. То није обесхрабрило руски двор, па је Василије Голицин (коме је царева Софија опет поверила команду над војском), у фебруару 1689. године, кренуо у нови велики поход на кримске Татаре (*Перекоп*). Међутим, и ова руска офанзива доживела је потпуни крах, уз велике губитке у људству.⁴ Неуспели Голицинови походи на Перекоп, јасно су показали све суштинске слабости руских војних снага. Руско Царство, мада је располагало многољудном војском, није било у стању да савлада ни свог најближег непријатеља—Кримски Ханат. Ако Руси нису могли да заузму Крим, било би илузорно помишљати на могућност њиховог војног успеха у евентуалном походу против Турака на Балкану.

За разлику од Руса, Аустријанци су у периоду од 1687. (*Харшањска битка*) до краја 1689. године, постигли велике војне успехе. Међутим, Српска православна црква није гледала благонаклоно на ратне победе хабсбуршке војске. Иако су турски порази улили наду Србима у скору пропаст османлијске власти на Балкану, постојао је и велики страх да би будућа хабсбуршка доминација могла допринети снажном ширењу уније. Ова оправдана бојазан мотивисала је Српску православну цркву да учврсти своје везе са руском државом. Случај одласка скопског митрополита Јефтимија у Русију, 1687. године, директно указује на покушај тражења заштите од Русије пред наступајућим искушењима потенцијалног католичког верског насиља. Скопски митрополит је стигао у Москву у септембру 1687. године, где је царевима Ивану и Петру⁵ предао грамату у коме је стање у својој митрополији и другим подручјима под јурисдикцијом пећког патријарха приказао на следећи начин: „...не живимо него јако патимо од оних који господаре над нама и који намећу на нас тешке и неиздржљиве дације; митрополија нам је старо здање и расипље се, а никако не даду да се обнови или покрпи; у данашње, пак, време немачки цесар запленио је пода се (подвукао Д.Т.) седам епископа српских: будимског, пожешког, липовског, темишварског, вршачког, црногорског (?) и бачког, (подвукао Д.Т.) а с друге стране венецијанске војске приступају близу

Опширније о томе вид. С. Bickford O'Brien, *Muscovy and the Ukraine: From the Pereiaslavl Agreement to the Truce of Andrusovo, 1654-1667*, Univ. Calif. Publ. History, Vol. 74, Berkeley 1963. Међутим, наведени (*андрусовски*) споразум имао је карактер *примирија*, што није гарантовало Русији пуну безбедност њених западних граница. У међувремену, Пољска је у рату против Турске (1671-1676) изгубила Подолију (југозападну Украјину), која је касније, заједно са Запорожјем, после руско-турског рата (1678-1681) припала Русији. Вид. Р. Л. Веселиновић, *Од пораза турске војске код Беча до пада Београда 1683-1688*, у: Историја српског народа, III-1, Београд 1994, 491. Било је очигледно да руска држава није могла (због сталног турског притиска и немирног козачког елемента) успешно да контролише поменути део западне Украјине. Због тога је Русија, 1686. године, склопила „трајни мир” са Пољском (*као залог будућег војног савеза*) којим јој је уступила Подолију, док је Пољска коначно (и званично) признала власт Руског Царства над Кијевом и Малом Русијом, источно од Дњепра.

⁴ У другом Галициновом походу на Перекоп погинуло је 20.000 руских војника а око 15.000 њих било је заробљено. Вид. П. Миљуков, *Историја Русије*, Београд 1939, 198.

⁵ После смрти руског цара Фјодора Алексејевича (1676-1682), отворило се питање наслеђа престола јер он није имао деце. Главни кандидати за преузимање царског трона била су његова малолетна браћа Иван и Петар. Под утицајем моћне породице Нарешких и патријарха московског Јоакима, за цара је најпре био крунисан Петар (1682), док је намесништво преузела његова мајка, Наталија Кириловна Нарешкина. Међутим, исте године, 25. маја, дошло је до побуне *стрелца* у Москви, који су тражили да се крунишу *два цара*, Иван и Петар. Под притиском стрелца, Земски Сабор је 5. јуна прогласио Ивана за „првог цара”, поред већ крунисаног Петра. Због малолетства двојице владара, намесништво је било поверено њиховој сестри Софији. Опширније о томе вид. П. Миљуков, *наведено дело*, 192-196.

к нама; с треће стране Турци се врло ражестили на нас православне, чинећи насиље, и ко је у стању да исповеди свакодневна прекоравања и страховања од њих, и немајући куда више уклонити се притекох к вашем пресветлом царском величанству молећи милост и за ваше царско многолетно здравље Господа Бога молити...”⁶

Поред овога што је написао у својој граматичкој (намењеној царевима) скопски митрополит је своја сазнања и мишљења о Бечком рату, тачније о тешком положају Срба, саопштио руским властима и у *Посољском Приказу* (Министарство спољних послова – прим. Д. Т.). На саслушању, митрополит Јефтимије је поновио како у „*турскую и сербскую* (подвукао Д. Т.) земљу”, продиру (копном) аустријске и (морем) млетачке војне снаге.⁷ Из поменуте грамате и саслушања митрополита Јефтимија, јасно се може видети да је он (када је у питању била неизвесна судбина Срба) у исту раван поставио турска насиља и аустро-млетачка освајања. Хабсбуршки поход кроз Мађарску, скопски митрополит није доживео као ослобађање православних хришћана у Панонији, већ је у својој граматичкој нагласио да, „...*немачки цесар запленио је пода се седам епископа српских...*”, по чему се види да је Јефтимије ратне успехе Беча посматрао као *ново поробљавање православних* у јужној Угарској и Славонији.

Страховања скопског митрополита показала су се као оправдана, јер је Ватикан настојао да у новоосвојеним областима, помоћу словенских (чешких) богослужбених књига, прошири католичку пропаганду међу православним Словенима. „*Ради утврђења католицизма у овим земљама, послат је тамо из имаовине Св. Велеслава велики број чешких богослужбених књига, библија, катихизиса, молитвеника и др., нешто бесплатно а нешто по умереној цени.*”⁸

Овакво брзо деловање католичке пропаганде на „новоослобођеним” подручјима средње Европе, било је изазвано страхом бечких и римских кругова од сталних, интензивних настојања Српске православне цркве да успостави јаче везе са Русијом, што је бечком двору и Ватикану, очигледно, било познато још од првих деценија XVII века. Бечки рат и све опасности које је он носио по српски народ и цркву (турска насиља и католичка прозелитска пропаганда), пружили су *нови мотив* Српској православној цркви да додатно оснажи своје везе са Руским Царством. Треба нагласити да раније дипломатске акције српских патријараха према Москви, нису имале за циљ само јачање српско-руских односа, већ и евентуално успостављање *савеза православних народа* на југоистоку и истоку Европе (*мисија патријарха Гаврила у Русији 1654-56*), који би се самостално, *без учешћа западних сила*, супротставио турској доминацији.

Имајући ово у виду, постаје јасно да би могући чвршћи споразум између Русије и балканских православних народа, озбиљно и дугорочно угрозио интересе Беча на Балкану. „На тај начин, мислили су они (Беч и Ватикан – прим Д.Т.), Русија би могла, *сама за свој рачун, почети решавати источно питање* (подвукао Д.Т.) које је, већ тада, сасвим отворено избило на површину.”⁹ Што се тиче Турске, снажније и конкретније повезивање Русије са православним народима на Балкану и у Подунављу, потпуно би урушило *турски систем вазалних држава*, успостављен северно од њених европских граница (Влашка, Молдавија, Ердељ).

Бечки рат је довео до директне конфронтације Хабсбуршке монархије и Османског царства у борби за *превласт у југоисточној и средњој Европи*, али је истовремено, као што је већ речено, пружио велику шансу Русији да значајно прошири своју интересну сферу, успостављањем војно-политичких веза са православним Балканом. То се, пре свега, одно-

⁶ С. Димитријевић, *Прилози расправи Одношаји пећских патријараха са Русијом у XVII веку*, Споменик СКА, XXXVIII, Београд 1900, 71.

⁷ Исти, *Одношаји пећских патријараха са Русијом у XVII веку*, Глас СКА, LX, Београд 1901, 156.

⁸ *Исто*, 157.

⁹ Ј. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 1950, 393.

сило на Србе, који су као *важни ратнички елемент* играли значајну улогу у овом делу европске политичке позорнице, још од друге половине XVI века (*турски поход на Банат и Ердељ* 1551-1552, *Дуги рат* 1593–1606). Нема сумње да је, од свих зараћених страна, Хабсбуршка монархија била најближа остварењу својих стратешких циљева, захваљујући својим ратним успесима у Угарској, чиме је обезбедила своју доминацију у средњој Европи, али и створила велику шансу за продор дубоко у унутрашњост Балкана.

После освајања Београда (1688) хабсбуршка војска је продрла у Србију, у лето 1689. године. За релативно кратко време, Аустријанци су протерали турску војску из Србије и пробили се до Скопља, које су заузели и спалили 26. октобра 1689. године.¹⁰ После заузимања Скопља, хабсбуршка војска је стигла до Штипа и Велеса, које је такође спалила. То је био и крајњи домет продора Аустријанаца на Балкану у овом рату, после чега су били приморани да пређу у дефанзиву. У међувремену, у западној Европи одиграли су се догађаји који су директно утицали на аустријско војно ангажовање против Турске.

Упад француске војске (Лувоа) у Рајнску област, 1688. године, као *најава будућег рата* Хабсбуршке монархије и њених савезника (Шведска, Шпанија, Баварска, Палатинат, Савоја, Енглеска, Низоземска) против Француске (1689-1697), приморала је Беч да повуче 30.000 војника из Угарске. То је оставило аустријску војску на Балкану без појачања и резерви, што је, наравно, ишло у прилог Турцима, који су припремали контраофанзиву. Крајем 1689. године, Турци су према Македонији упутили две јаке војске. Једну из правца Софије (појачану Татарима) предводио је лично велики везир Мустафа-паша Ћуприлић а другу, која је напредовала са југа, долином Вардара, водио је Халил-паша. После освајања Криве Паланке, Штипа, Велеса, Куманова и Тетова, турска војска је поразила Аустријанце код Качаника (јануара 1690. године), што је означило почетак слома хабсбуршке војске у Србији и расула српских устаника који су ратовали на страни Аустријанаца. Упоредо са брзим повлачењем аустријских трупа из Србије, ка северу се кретала и велика сеоба Срба, јер народ није смео да чека турску одмазду. Сеобу је предводио пећки патријарх Арсеније III Чарнојевић, а са њим је у крајеве преко Саве и Дунава кренуо и велики број српских свештеника и монаха.

Заједно са многим другим српским духовницима и великом масом народа, у Угарску је пребегло (у пролеће 1690. године) и братство манастира Раванице (*Вазнесења Господње*) из Великог Поморавља (околина Ћуприје), носећи са собом мошти кнеза Лазара и црквене драгоцености. Раванички калуђери су се настанили у Сент Андреји и тамо саградили цркву од дрвета (посвећену *Вазнесењу Господњем*).¹¹ На молбу тадашњег игумана раваничког Игњатија, хабсбуршки цар Леополд I узео је, 1692. године, под своју заштиту манастир Раваницу и сву његову имовину.¹²

За време свог боравка у Сент Андреји, раванички калуђери су учествовали у веома значајном процесу учвршћивања (дипломатских) односа Српске православне цркве са Русијом. Њихова мисија обавештајне природе, предузета 1693. године, представљала је један од најзначајнијих детаља у руско-српским односима током Бечког рата, али о томе ће бити више речи касније. Посебна димензија (*политичко-дипломатска и обавештајна*) односа

¹⁰ О Бечком рату у Србији опширније вид. Ј. Томић, *Десет година из историје српског народа и цркве под Турцима (1683-1693)*, Београд 1902; Д. Поповић, *Велика сеоба Срба 1690*, Београд 1954; Г. Станојевић, *Србија у време Бечког рата*, Београд 1976; С. Чакић, *Сеоба Срба и патријарх Арсеније III Црнојевић 1689/90*, Нови Сад 1990; Р. Веселиновић, *Срби у Великом рату 1683-1699*, у: *Историја српског народа*, III-1, Београд 1994, 106-162.

¹¹ В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, САН, посебна издања, CLVII, Београд 1950, 272.

¹² *Исто*; После неколико година боравка у Сент Андреји, братство манастира Раванице преместило се на Фрушку Гору (1697), где су обновили опустели манастир Врдник, у коме се и данас налазе књиге написане 1676, 1680. и 1684. године, у „старијој” Раваници: *Пролог, Минеј и Синаксар*. Опширније о томе вид. *Споменица Видовданске прославе у манастиру Раваница 1389-1939* (приредио Бора Д. Николић) манастир Раваница 1939, 77-80.

српске цркве и руске државе, почела је да се развија још од првих деценија XVII века (1622), добијајући специфичан значај у извесним периодима, односно, у појединим важним историјским моментима, као што је Бечки рат (1683-1699). Неупадљиви, али проницљиви, вешти и покретљиви калуђери, који су, релативно лако, прелазили државне границе и велика пространства, били су веома употребљиви за преношење разних порука и информација са подручја из којих су долазили, или из држава кроз које су пролазили. Већ поменути одлазак скопског митрополита Јефтимија у Москву, 1687. године, представљао је почетак интензивних односа између српске цркве и руске државе за време трајања Бечког рата. За боље разумевање суштине руско-српских контаката у овом важном историјском моменту, неопходно је истаћи једну дипломатску акцију српског патријарха Арсенија III (заједно са другим духовним и световним вођама православних народа), спроведену уочи аустријског продора у Србију.

У пролеће 1688. године, у влашку престоницу, Букурешт, стигао је светогорски архимандрит Исаија. Он је био калуђер (некада српског) манастира *Светог Павла* на Светој Гори.¹³ Његова намера била је да преко Влашке, Молдавије и Мале Русије, стигне у Москву. Влашки војвода Шербан Кантакузен је одлучио да преко архимандрита Исаије пошаље дипломатску поруку руским царевима. Ову акцију влашки војвода је предузео у договору са српским патријархом Арсенијем III Чарнојевићем, тадашњим васељенским патријархом Јаковом и бившим васељенским патријархом Дионисијем.¹⁴ Било је очигледно да је на помолу био нови покушај повезивања балканских православаца са Руским царством. Влашки војвода није случајно изабрао архимандрита Исаију за ову дипломатску мисију. Овај светогорски калуђер је пре 1688. године, боравио неколико пута у Русији и добро је познавао прилике у Москви, али и у Малој Русији.¹⁵ Архимандрит Исаија је стигао у Москву у септембру 1688. године, носећи са собом писма патријарха Арсенија III, бившег васељенског патријарха Дионисија и кнеза Кантакузена, намењена руским царевима.

Писмо српског патријарха, написано 25. маја 1688. године, садржавало је уобичајени приказ тешког стања у коме су се налазили српска црква и народ под турском влашћу, а нарочито у време рата.¹⁶ С друге стране, Исаијин исказ на протоколу саслушања у Посолском Приказу (13. септембра) био је много занимљивији и опширнији. Светогорски калуђер је руским властима, између осталог, открио да је у овој дипломатској акцији учествовао и васељенски патријарх Јаков. То је значило да је грчка заједница у Турској сасвим озбиљно рачунала на могућност снажнијег повезивања православних народа и земаља, под вођством Русије.

Истичући слабост Турске, Исаија је молио руске владаре да раде на ослобађању балканских хришћана од турског ропства јер, „...Како од напада хришћанских војска тако и од међусобних бојева упали су (Турци – прим. Д.Т.) у велико бесциље и немоћ, како новчану тако и у људима (подвукао Д.Т.), те им је већ *немогуће противити се сили хришћанској* (подвукао Д.Т.). Такве погибије и разорења муслимана није било никада, а и тако удесног времена, да се против њих устане и помоћу Божјом до краја погубе и православни хришћани испод ига њихова ослободе, за читавих 1000 година није било...”¹⁷ Из овога се

¹³ С. Димитријевић, *Одношаји...* (Глас СКА, LX), 158.

¹⁴ *Исто*, 159.

¹⁵ *Исто*, 158-159; Архимандрит Исаија је још 1686. године, из Једрена послао писмо „свом благодетељу”, запорошком хетману Ивану Самојловичу, у коме га је обавестио о стању у Турској и аустријским војним успесима у средњој Европи. Овај податак је потврдио оправданост праксе коришћења монаха за обављање обавештајних послова. Истовремено, ово јасно показује да су запорошки хетмани Иван Самојлович и (касније) Иван Мазепа били покровитељи избеглих српских митрополита и калуђера, не само због духовних потреба малоруског православног становништва, већ, пре свега, због корисних *војно-политичких информација* које су од њих добијали.

¹⁶ С. Чакић, *Сеоба Срба и патријарх Арсеније III Црнојевић 1689/90*, Нови Сад 1990, 46.

¹⁷ С. Димитријевић, *наведено дело*, 160.

јасно види да је мишљење о скорој пропасти Турског Царства било веома раширено и да су духовни и световни поглавари балканских народа чврсто веровали у то.

На протоколу саслушања у Посољском Приказу, архимандрит Исаија је много тога рекао и о великој опасности која је претила православном Балкану од стране католика. „Ако Римљане унапред послужи срећа те нешто крупније сврше с Турцима и узму под своју власт православно-хришћанске земље или Цариград освоје, онда ће они православне хришћане поменутих земаља довести у *гору погибао него што је турска, и вера православно-грчка сва ће погинути и искоренити се*, (подвукао Д.Т.) пошто ће Римљани све манастире и цркве претворити у своје, а неке принудити у проклету унију, и биће им последња невоља гора од прве.”¹⁸ Као доказ за своју тврдњу, архимандрит Исаија је навео пример Ердеља, где је већ било почело *насилно покатоличавање*.¹⁹ Иако је светогорски архимандрит опширно и убедљиво описао све опасности које су претиле православним народима на Балкану, тражећи помоћ и заштиту од руских царева, његова мисија завршила се неуспехом. Полажући велике наде у Русију, патријарх Арсеније III и војвода Шербан Кантакузен преценили су њену снагу. Раније је већ било истакнуто да Руси нису могли да савладају ни кримске Татаре (турске вазале), па би било нереално очекивати да би (у том тренутку) могли било шта више да учине у директном сукобу са много јачим Турцима. Сам руски одговор на писма која им је донео архимандрит Исаија, директно је потврдио њихову слабост. Грк Димитрије Тома однео је, крајем 1688. године, царску повелу влашком кнезу, у којој Руси нису *обећавали*, већ су напротив, *тражили* помоћ од Влаха уочи другог Галициновог похода на Крим.²⁰

У међувремену, умро је Шербан Кантакузен, а нови влашки војвода, Константин Бранкован, није имао храбрости да настави Кантакузенов подухват приближавања Русији, па је царевима који су тражили војну помоћ послао негативан одговор.²¹ Тек када је ово писмо новог влашког кнеза стигло у Москву, Руси су послали архимандрита Исаију, фебруара 1689. године, са повелмама (готово исте садржине као она коју је Димитрије Тома носио у Влашку), намењеним српском патријарху Арсенију III и бившем васељенском патријарху Дионисију.²² Овакав потез Москве изгледао је бесмислено, али он је био само маска за једну другу мисију коју је имао Исаија, по налогу дворских кругова блиских Софији, сестри руских царева. Софијине присталице, преко њеног љубимца, кнеза Василија Голицина, наложиле су Исаији да у Васељенској патријаршији издејствује *благослов и повелу* да се Софија може помињати као *царица* (заједно са браћом) и да може носити царску круну.²³ Ова мисија архимандрита Исаије (да је успела) могла је да утиче на даљи ток руске историје, односно, да учврсти положај царевне Софије, која се касније жестоко сукобила са Петром у борби за престо. Архимандрит Исаија није успео да изврши ову мисију, а његова даља судбина била је прилично занимљива. Њега су аустријске власти ухапсиле у Ердељу, априла 1689. године, пошто га је потказао (*као руског доушника*), зет покојног војводе Кантакузена, Константин Балачан. Архимандрит Исаија је носио патријарху Арсенију III Чарнојевићу писма (*повеље*) руских царева (од 28. децембра 1688. године), са већ поменутом садржином, што је било довољно да се оправдају Балачанове оптужбе на његов рачун.²⁴

¹⁸ Исто, 161.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² Исто, 163-164; С. Чакић, *наведено дело*, 49-54.

²³ С. Димитријевић, *наведено дело*, 164-165.

²⁴ Исто; Поред осталог, у овим писмима руски цареви су позивали Србе да, „...буду одлучни у својој намери, да не бирају другог владара (осим руског цара—прим Д.Т.), да се никоме не потчињавају и другима не дају гарантна писма, него да без колебања истрају у својим намерама за јединство хришћанске православне вере”. Вид. Г. Станојевић, *Србија у време Бечког рата*, Београд 1976, 101.

Хапшење архимандрита Исаије јасно показује колико су Аустријанци страховали од могућег савеза Русије и балканских православних народа, тачније, колико им је сметала *дипломатска акција* влашког војводе Кантакузена и српског патријарха Арсенија III, чији је главни „оперативац” био Исаија. На молбу руских царева, која је била упућена директно цару Леополду I, Исаија је био пуштен на слободу, у лето 1691. године, после двогодишњег тамновања. Веома значајну улогу у његовом ослобађању одиграо је заповошки хетман Иван Мазепа, који се код руских царева заузео за Исаију.²⁵

Српска православна црква је настојала да и после *Велике Сеобе Срба*, 1690. године, одржи и продуби *политичко-дипломатске и обавештајне* везе са Русијом. Прва акција у том правцу, после пресељења у Угарску, учињена је преко калуђера манастира Раванице, који су током пролећа и лета 1693. године, као што је већ било поменуто, извршили једну изузетно важну (за руску државу) обавештајну мисију у Москви. Раваничко изасланство, које су чинили архимандрит Арсеније, јеромонах Михаило и послушник Захарије, кренуло је на пут у Русију, новембра 1692, године, преко „цесарске земље” (Аустрије), Пољске и Мале Русије. У руски погранични град Севск стигли су 18. марта 1693. године. Уобичајено је било да сва страна посланства (поготово манастирска) буду испитивана од стране руских пограничних власти и релативно дуго задржавана на граници (*у зависности од значаја информација која су доносили у Русију*). Током XVII века било је релативно много случајева (око стотину) одлазака изасланстава српских манастира у Русију, али је многим изасланствима било забрањено да иду даље од границе, већ им је тзв. *обична милостиња* била уручивана на самој граници, одакле су били упућивани назад. У Русију су били пропуштани само они калуђери који су (по процени руских пограничних власти) носили важне вести из крајева одакле су долазили. Сама чињеница да је раваничко изасланство било одмах пропуштено преко границе, говори о значају информација које су желели да пренесу руским властима.

Раванички калуђери су стигли у Москву 3. априла 1693. године, где су били саслушани у Посољском Приказу. Том приликом су предали две молбе за помоћ манастиру и поклоне царевима Ивану и Петру (иконе *Вазнесења Господњег* и *Св. кнеза Лазара*).²⁶ Извештај који су раванички калуђери поднели руским властима био је веома занимљив и значајан за анализу војне и политичке ситуације у подручјима која су била захваћена ратом. Калуђери су обавестили Русе о концентрацији аустријских и турских трупа у близини Београда (*„...и въ то де время цесарское и сербское [подвукао Д.Т.] войско были ... противь турского войска къ Бълиграду...”*).²⁷ Очигледно је овде било речи о концентрацији непријатељских војски после турског пораза код Сланкамена, 19. августа 1691. године, када су многи (а нарочито Срби), очекивали да Лудвиг Баденски нападне Београд и поново продре у Србију.²⁸ Међутим, Аустријанци нису имали довољно снаге да крену у ову офанзиву, па су значајније борбе биле обновљене тек 1694. године.

Осим ове вести, раванички калуђери су руским властима пренели и своја сазнања о неуспелим преговорима које су Пољаци водили са кримским Татарима о склапању примирја, 1692. године. У овим преговорима, који су се водили у пољском граду Гродном,

²⁵ С. Димитријевић, *наведено дело*, 165; Раније је већ било поменуто да је Исаија слао неке важне информације Мазепином претходнику, хетману Ивану Самојловичу (1686). Нема сумње да је хетман Мазепа сасвим добро увиђао корист коју је могао да донесе монах Исаија, својом вештином у обављању дипломатско-обавештајних послова. Очигледно је било да је то схватио и руски цар Петар I, чим је молио хабсбуршког владара да га ослободи, иако је Исаија учествовао у поменутој мисији која је требало да обезбеди Софији титулу царице.

²⁶ С. Димитријевић, *Грађа за српску историју из руских архива и библиотека*, Споменик СКА, LIII, Сарајево 1922, 213-218.

²⁷ *Исто*, 214.

²⁸ *Ратови и устанци 1683-1699 године. Сеоба Срба. Ђорђе Бранковић* (Тадих), у: *Историја народа Југославије*, II, Београд 1960, 776.

учествовао је лично пољски краљ (Јан Собјески) са читавим Сејмом („...у короља пољско-го съ речью посполитою был сеймъ ... де былъ у нихъ изъ Крыму татарской посланникъ для постановленія миру и тотъ-де миръ не учинился и крымской посланникъ отпущень въ Крымъ.”).²⁹

Поред тога, раванички калуђери су на саслушању говорили и о татарском пустошењу околине пољских градова Лавова и Дубна („...Татары и около Львова и Дубного и Брезжая поимали людей въ полонъ, а сколько взяли, того не видаеть...”).³⁰ Овај поход на Пољску и пустошење наведених области представљао је, у ствари, турско-татарски одговор на покушаје Јана Собјеског да поврати Подолију и покори турске вазале Влашку и Молдавију (1686, 1691).³¹

Поменути подаци били су за руску државу више него драгоцени, јер су до краја ра-светлили војно-политичку ситуацију у источној Европи, у овом веома важном (*може се рећи чак и преломном*) периоду Бечког рата. Посебан значај имали су пољско-татарски преговори о примирју, који би, да су успели, вероватно суштински изменили положаје и планове зараћених страна. Евентуалним склапањем примирја са Кримским Ханатом, Пољска би била изузета од даљих ратних сукоба (и могућих турско-татарских пустошења), што би Русију лишило њеног главног војног савезника. Међутим, неуспех пољско-татарских преговора (о чему су Раваничани известили руски двор) задржао је status quo по питању војног ангажовања Пољске у Бечком рату и отклонио потенцијалну стратешку опасност по Русију, односно, могућност да се она нађе потпуно усамљена на бојишту источне Европе у рату против Турске и њених вазала са Крима.

Војно-политичку тежину поменутих догађаја додатно је појачала и осетљива ситуација у којој се нашло Руско Царство у овом периоду, када је после Голицинових пораза (1687. и 1689. године), требало преиспитати руску ратну стратегију и реорганизовати војне снаге. Мисија раваничких калуђера омогућила је руском двору да прикупи значајне информације које су могле да допринесу (у извесној мери) успешним припремама за другачији руски приступ остварењу ратних циљева. У наредном периоду Бечког рата, Русија је своју ратну енергију усмерила ка стварању ратне флоте и покушају освајања Азова 1695. и 1696. године. Из овога се види да је Русија напустила првобитно замишљену стратегију освајања Крима и окренула се плановима за директни напад на најзначајнију турску тврђаву (Азов) на северној црноморској обали.³²

После исказа о војно-политичкој ситуацији у Пољској и Малој Русији, раванички архимандрит Арсеније предао је царевима Ивану и Петру, две опширне молбе за помоћ манастиру. Руске власти су доделиле Раваничанима 50 рубаља помоћи за манастир, богослужбене књиге, крст и свештеничке одежде.³³ Помоћ раваничком братству пружио је и патријарх московски Адријан, који им је поклонио 20 богослужбених књига.³⁴ Поред тога, руска царска канцеларија је израдила, 31. јула 1693. године, *дародавну грамату (жаловану грамоту)*, по којој је било одређено да архимандрит манастира Раванице може, са јед-

²⁹ С. Димитријевић, *Грађа...*, 214.

³⁰ Исто.

³¹ D. Živojinović, *Uspon Evrope (1450-1789)*, Matica Srpska, Novi Sad 1989, 323.

³² Руси су још у првој половини XVII века имали лепу прилику да загосподаре Азовом, али нису имали довољно војних снага и ратничке енергије да то и остваре. Наиме, донски козаци су (на своју руку, без знања и дозволе руског цара) напали и заузели Азов 1637. године. Пошто нису располагали са довољно људства и наоружања да тврђаву дуже времена задрже под својом контролом, козаци су понудили руском цару Михаилу Романову предају тврђаве, 1641. године, али је цар то одбио, страхујући да би то могло да га доведе у директан сукоб са Турском. Без помоћи руске царске војске, донски козаци нису могли да одбране Азов, па су Турци повратили ову тврђаву 1642. године, после чега је уследила крвава одмазда над козацима.

³³ С. Димитријевић, *Грађа...*, 218.

³⁴ *Споменица Видовданске прославе у манастиру Раваница 1389-1939*, 84.

ним или двојицом монаха, долазити у Русију сваке седме године, по помоћ за манастир.³⁵ Ова грамата била је предата раваничком изасланству 10. августа.³⁶

Српска православна црква је интензивно наставила да одржава специфичне политичко-дипломатске односе са руском државом све до краја Бечког рата. Српски патријарх, високо свештенство и калуђери појединих манастира, слали су у Русију, током 90-тих година XVII века, веома значајне информације које су, у великој мери, помогле руском двору да боље упозна војну и политичку ситуацију у средњој, југоисточној и источној Европи. Посебну вештину у дипломатским и обавештајним пословима, српски калуђери су показали током деликатних мировних преговора, по завршетку ратних дејстава, у Сремским Карловцима 1699. године и Цариграду 1700. године.

* * *

Што се тиче веза манастира Раванице са Русијом у наредним периодима, треба напоменути да су, током прве половине XVIII века, раванички калуђери још три пута посећивали Русију. Међутим, мотиви ових посета нису били дипломатско-обавештајне природе, већ су били засновани на потреби за материјалном помоћи.

У години када је почела обнова манастира Раванице (1718),³⁷ јеромонах раванички, Јефрем, стигао је у Москву и 30. јуна се јавио Посољском Приказу. На саслушању, јеромонах Јефрем је затражио, у име раваничког игумана Стефана и читавог братства, материјалну помоћ, пошто су Турци манастир, „...*разорили* (у време Бечког рата-прим Д. Т.), *књиге, ризницу и све остало пограбили*“.³⁸ Руске власти су јеромонаху Јефрему доделили помоћ (у руским изворима није наведено ништа конкретно о вредности те помоћи), као и *право да сакупља милостињу од приватних лица*.

У току пролећа и лета, 1735. године, у Русији су боравили раванички архимандрит Хаџи Арсеније и јеромонах Софроније. Том приликом, раваничком изасланству била је обновљена царска дародавна грамата из 1693, односно 1718. године.³⁹

У лето (21. јула) 1747. године, игуман Гаврило и јеромонах Софроније из „**сербскія земли вознесенскаго раваницкаго монастыря**“, кренули су у Русију, са благословом српског патријарха Арсенија IV, за милостињу по већ поменутој царској дародавној грамати. Руским властима раванички калуђери су предали препоручно писмо српског патријарха, од 21. јула 1747. године. На доделу помоћи, раваничко изасланство је чекало чак до почетка наредне године. Царским указом, од 18. јануара 1748. године, раваничком братству било је додељено 455 рубаља на име помоћи (по 35 рубаља за сваку годину, од њиховог последњег доласка 1735.) и 191 рубљу за исплату путних и боравишних трошкова.⁴⁰ Осим новчане помоћи, Раваничани су добили и црквене одежде и богослужбене књиге. Поред тога, јеромонах Софроније је замолио руске власти за дозволу да приликом одласка из Русије, посети своје рођаке који су служили у псковском хусарском пуку.

Контакти манастира Раванице са Русијом представљају типичан вид одржавања веза између Српске православне цркве и Руског Царства, у периоду од прве половине XVI до краја XVIII века. У време непостојања српске државе, овај облик српско-руских односа у великој мери је допринео очувању српског националног и верског (православног) иденти-

³⁵ Дародавна грамата руских царева Ивана и Петра братству манастира Раванице (31. јули 1693.), Библиотека манастира Раванице.

³⁶ С. Димитријевић, *наведено место*.

³⁷ После Пожаревачког мира 1718. године, Стефан „даскал“ (учитељ), једини живи монах из старе Раванице („нова“ Раваница се налазила у Врднику, у Срему), вратио се у Поморавље и почео да обнавља живот у опустелом манастиру. Вид. В. Петковић, *наведено дело*, 272.

³⁸ С. Димитријевић, *Грађа...*, 218.

³⁹ *Споменница Видовданске прославе у манастиру Раваница 1398-1939*, 86.

⁴⁰ *Исто*, 87-88; С. Димитријевић, *Грађа...*, 218-219

тата. Руска држава је кроз материјалну помоћ значајно допринела одржању Српске православне цркве. Поред свог, без сумње, изузетног утицаја на процес приближавања, упознавања и узајамног помагања Руса и Срба (на свим пољима), поменути односи су на одређен начин утицали и на неке историјске догађаје и процесе од ширег (европског) значаја. Везе Српске православне цркве са Русијом представљале су значајан фактор усмеравања токова неких важних историјских кретања, у оквиру којих је Русија постепено одређивала *своје место у систему европских држава* а српски народ обезбеђивао неопходне услове за свој опстанак и афирмацију, у тешком и дуготрајном периоду, *од нестанка српске средњовековне државе до почетка националног ослобођења*.